рекомендации для дальнейшего. улучшение наших национальных мелодий путем объединения традиций и современности.

SUMMARY. This article on Uzbek folk instruments, national instruments, musical skills, restoration, reconstruction, new instruments, melody, national culture, teacher-disciple traditions, musical performance, performance school, its importance in musical education is discussed. Re-creation and improvement of Uzbek national historical musical instruments, scientific study of new musical instruments that are different from the current musical instruments, and the development of musical instruments at every stage of musical education. It is planned to develop proposals and recommendations for further improvement of our national melodies by combining tradition and modernity.

MUSIQALI DRAMALARDA HAYOTIY VOQEALARNING TASVIRLANISHI
(“Vijdon” musiqali dramasi misolida)

R.Allanbaev – *professor*
O‘zbekiston davlat konservatoriyasi Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: teatr, musiqali drama, hayotiy voqea, ifoda usuli, syujet.
Ключевые слова: театр, музыкальная драма, жизненное событие, способ выражения, сюжет.
Key words: theatre, musical drama, life story, method of expression, plot.

Sahna san’atining eng ta’sirchan janrlaridan biri bo‘lgan musiqiy drama asrlar davomida insoniyatning eng chuqur tuyg‘ulari, orzulari, kurashlari va yutuqlarini aks ettirib kelgan. U o‘tmishdagi qahramonlik dostonlari va afsonaviy syujetlarga murojaat etish bilan birga, zamonaviy hayotiy voqealarni va jamiyatning dolzarb muammolarini ham badiiy tahlil qilishga qodir universal vositadir.

Qoraqalpoq sahna san’atida muhim o‘rin tutuvchi asarlardan biri bo‘lgan “Vijdon” musiqali dramasi [1] insoniy ma’naviyatning eng nozik qirralarini, axloqiy tanlovlar va vijdon azobining murakkabliklarini badiiy-estetik jihatdan chuqur yoritib beradi. Ushbu drama zamonaviy jamiyatdagi dolzarb muammolar, xususan, insonning o‘z-o‘ziga va jamiyatga bo‘lgan munosabati, adolat, halollik va ichki poklik kabi mavzularni markazga oladi.

Asarning asosiy o‘ziga xosligi uning psixologik va axloqiy chuqurligida namoyon bo‘ladi. “Vijdon” nomidan ham ko‘rinib turibdiki, drama qahramonlarning ichki dunyosiga, ularning yuzaga kelgan vaziyatlarda vijdon bilan bog‘liq bo‘lgan kurashlariga, xatolarining oqibatlariga va to‘g‘ri yo‘lni topishga intilishlariga e’tibor qaratadi. Bu asar orqali jamiyatda uchraydigan adolatsizlik, mansabparastlik, xiyonat kabi illatlarning inson ruhiyatiga qanday salbiy ta’sir ko‘rsatishi va vijdonning bu kabi holatlardagi hal qiluvchi roli yorqin tasvirlanadi.

S.Palvanov va P.Tilegenov qalamiga mansub “Vijdon” ikki qismli musiqali drama bo‘lib, insonning ma’naviy tanlovlari, oilaviy qadriyatlar va moddiy manfaatlar to‘qnashuvi kabi dolzarb masalalarni markazga oladi. Birinchi bo‘lim dramaning asosiy konfliktini yorqin aks ettirib, qahramonlarning xarakterlarini ochib beradi va asarning keyingi rivojlanishi uchun mustahkam zamin yaratadi.

Qatnashuvchilar:

1. Odilbek: O‘zining shaxsiy istaklari va moddiy boyliklar ortidan oilasini tark etgan, mas’uliyatsiz va beparvo er.
2. Jamila: Odilbek tomonidan tashlab ketilgan, bolasini yolg‘iz tarbiyalayotgan, oilasiga sodiq, kuchli va vijdonli ayol.
3. Nozli: Odilbek bilan birga bo‘lgan, moddiy narsalarga va yuzaki hayotga berilgan, vijdonsiz ayol timsoli.
4. Oyxon: Odilbekning opasi
5. Sabir: Jamilaning sadoqatli do‘sti, adolat va insoniylik tarafdorlari.
6. To‘ti va Jugunis: Dastlab Odilbek va Nozlining ta’siri ostida bo‘lgan, keyinchalik Jamila so‘zlaridan ta’sirlanib, vijdoni uyg‘ongan qahramonlar.
7. Karim: Nozli va Odilbekning yuzaki dunyoparast do‘sti.

Drama syujeti klassik dramatik tuzilishga ega bo‘lib, ekspozitsiyadan kulminatsiyagacha bo‘lgan birinchi bo‘limda konfliktning keskinlashuvi yorqin tasvirlangan.

Drama Odilbekning uyida, Jamilaning ichki dunyosidagi g‘amginlik va intiqish fonida boshlanadi. Sahna oddiy bo‘lishiga qaramay, Jamilaning qo‘shig‘i -

“Oq bulutni oralab,
Oy suzadi osmonda,
Yor, yurakni yaralab,
Jabr berar yosh jonga” – uning ruhiy holatini, yolg‘izlikdagi iztirobini musiqiy ohanglar orqali

ifodalaydi. Aynan shu paytda mast holda Odilbekning kirib kelishi va Jamilaning “Hoy Odilbek. Tong otguncha sen nima qilib yuribsan?” degan savoliga Odilbekning keskin “Unda sening ishing bo‘lmasin” deb javob berishi, ular o‘rtasidagi munosabatlarning sovuqchiligini, oilaviy totuvlikning buzilganligini ko‘rsatadi. Odilbekning chamadonini joylay boshlashi esa yaqinlashib kelayotgan fojianing, konfliktning yuzaga kelishining dastlabki belgisidir.

Asarda konfliktning rivojlanishi quyudagi harakatlarda ko‘rinadi:

Odilbekning oiladan voz kechishi: Odilbek Jamilaning “Rostdan ham ketmoqchimisan?” degan savoliga “Ha... ketaman” deb javob berishi bilan konflikt aniq shakl oladi. Jamila uning sababini so‘raganda, Odilbekning sovuq javoblari – “Ikkimizning fe’l-atvorimiz, hayotimizni tushunishimiz ikki xil. Dunyoga ham qarashimiz har xil. Yurar yo‘limiz boshqa, taqdirimiz boshqa. Men uni endi tushundim” - uning o‘z qarorini qat’iy qabul qilganini ko‘rsatadi. Jamilaning bolani o‘rtaga solib, otalik tuyg‘ulariga ta’sir qilishga urinishi ham befoyda bo‘ladi: “U haqida gapiradigan vaqt emas. Men bilan tortishma”. Bu Odilbekning nafaqat xotiniga, balki o‘z farzandiga bo‘lgan beparvoligini, mas’uliyatsizligini oshkor etadi. Uning Nozliga qo‘ng‘iroq qilib, “Kutyapmiz deyapsanmi? Hozir yetib boraman. To‘tini chaqirdingmi? Men ham Juginisni olib boraman. Yaxshi” deyishi, oilasini moddiy manfaatlarga va yuzaki xursandchilikka almashtirganini tasdiqlaydi. Odilbekning “Endi men sening uchun begona odamman, sen ham men uchun begonasan” degan so‘zlari Jamilani chuqur iztirobga soladi.

Nozlining dunyosi: Konflikt Nozlining uyidagi sahna bilan davom etadi. Bu yerda Odilbek va Nozlining yuzaki, hashamatga yo‘naltirilgan hayot tarzi ochib beriladi. “Saten kiygan qiz-yigitlar zamonaviy raqs o‘ynamoqda” va sharobning “Aytilsin shirin toslar” bilan ichilishi, ularning qadriyatlar tizimini aks ettiradi. Nozlining Odilbekdan “menga qulay bobroviy po‘stin” so‘rashi, uning moddiy narsalarga bo‘lgan ochko‘zligini va his-tuyg‘ularining savdo ob’ekti ekanligini fosh etadi: “Puliga yarasha kiyim... Shunday po‘stin edi, shuni olib ber. Jonim yaxshimi, yoningda yarashiqli bo‘lib yurayin”. Bu Jamilaning sof muhabbati bilan Nozlining moddiyatga asoslangan “sevgisi” o‘rtasidagi keskin kontrastni yaratadi.

Juginis va To‘tining yo‘ldan ozishi: Odilbekning Juginisga pul berib, qizlarni o‘ziga rom etish usullarini o‘rgatishi, uning axloqsiz ta’sirini ko‘rsatadi: “Pulning nima keragi bor? Qiz deganga borganda sovg‘a olib borish kerak, kino-teatrga, kafega, tungi barlarga borganda pul kerak bo‘ladi. Shunday qilib o‘zingga tortmasang bo‘ladimi?” Bu sahna yosh avlodning qanday qilib moddiy boyliklar evaziga ma’naviyatini yo‘qotishi mumkinligini ko‘rsatadi. Juginis va To‘tining dastlabki axloqiy me’yorlari asta-sekin buzila boshlaydi.

Musiqiy drama kulminatsiyasi ya’ni eng yuqori nuqtasi Jamila Nozlining uyiga kelib, u bilan yuzma-yuz kelganida yuz beradi. Bu sahna asarning eng keskin va ta’sirli qismi hisoblanadi. Jamila faqat Odilbekni qaytarish emas, balki Nozlining ham insoniylik va vijdonini uyg‘otish maqsadida keladi. Uning so‘zlari Nozlining yuzaki dunyosiga chuqur ma’naviy zarba beradi.

“Jamila: - U mana bu narsasini unutib qoldiribdi, men olib keldim. U yana bir narsalarni qoldirdi.

Nozli: - Nimani?

Jamila: - Oilasini, eng qadrli o‘z bolasini qoldirdi. Lekin men uni sizga olib kelib bera olmayman. Siz ham ayolsiz-ku, o‘zingiz o‘ylang. Ona o‘z bolasini

begona odamga bera olarmidi?”.

Jamila: “Siz bularni chin muhabbat halol sevish deb aytasizmi? Har mastlik orasidagi orsiz, iflos lazzatingizni muhabbatga sanaysizmi? Yo‘q, Nozli, senga o‘xshaganlarga muhabbat degan so‘z juda yengil narsa, o‘sha ulug‘ muhabbatni yuzga yopilgan parda qilib sizlar xo‘rlab, ifloslab yuribsizlar... Rostini aytsam, senga muhabbat emas, pul kerak. Muhabbatingizning barchasi pulda, yaxshi turib, yaxshi ichib yeb o‘tishda”.

Jamilaning bu so‘zlari nafaqat Nozlining, balki Odilbekning va shu kechada ishtirok etayotgan To‘ti va Juginislarning ham vijdoniga ta’sir qiladi. Uning ochiqdan-ochiq haqiqatni aytishi, Nozlining ryumkani yerga urib, “Men endi chidab tura olmayman” deyishi - konfliktning eng yuqori nuqtasini belgilaydi. Bu sahnada Jamilaning ma’naviy ustunligi, uning haqiqatni yuzaki baxtdan ustun qo‘yishi yaqqol namoyon bo‘ladi. Kulminatsiyadan so‘ng, birinchi bo‘lim yechimga qarab harakatlanadi. Jamilaning so‘zlari natijasida Odilbek, Nozli va Karim sahnada qolib, qolganlar - Juginis, To‘ti va boshqa mehmonlar ularni tark etadi. “Juginis: “Yur To‘ti bizlar rostdan boshqa poyezdga minibmiz. Toza havoga chiqmoqchimiz”. Bu ularning vijdonini uyg‘onganligini va noto‘g‘ri yo‘ldan qaytishga qaror qilganliklarini anglatadi. Odilbek va Nozli esa yolg‘iz qolishadi, bu esa ularning qilmishlarining natijasi.

Asardagi asosiy mavzular vijdon va ma’naviy uyg‘onish hisoblanadi. Asarning markaziy g‘oyasi vijdonga murojaat qilishdir. Odilbek va Nozli dastlab o‘z vijdoni bilan murosaga kelishgan

bo‘lsa-da, Jamilaning so‘zlari ularning ichki dunyosida jiddiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ladi. Juginis va To‘tining vijdonlari uyg‘onib, ma’naviy poklanish yo‘liga kirishlari bu mavzuni yanada kuchaytiradi.

Asarda oila qadriyatlariga katta urg‘u beradi. Oilaning muqaddasligi va uning jamiyatdagi o‘rni muhim o‘rin tutadi. Odilbekning oilani tark etishi va Jamilaning uni saqlab qolish uchun kurashi oilaning qadr-qimmatini ochirib beradi. Ayolning kuchi va fidoiyligi hayotiy voqealarni tasvirlab beradi. Jamila obrazi o‘z oilasi va qadriyatlari uchun kurashadigan, qiyinchiliklarga qaramay sindirilmaydigan kuchli ayol timsolidir. Uning ma’naviy kuchi, adolatga bo‘lgan ishonchi atrofdagilarga ham ta’sir o‘tkazadi.

“Vijdon” musiqali dramasining birinchi bo‘limi oila, vijdon va ma’naviyat o‘rtasidagi konfliktni mohirona tasvirlaydi. Mualliflar nafaqat oilaviy mojarolarni, balki jamiyatdagi ma’naviy qadriyatlar inqirozi va ularni qayta tiklash yo‘llarini ham yoritib berishga intilganlar. Dramaning insoniy qadriyatlarni himoya qilishga qaratilgan g‘oyasi, badiiy ifoda vositalaridan mahorat bilan foydalanishi uni tomoshabinlar uchun qadrli va dolzarb asarga aylantiradi.

“Vijdon” musiqali dramasining ikkinchi qismi, xususan, uchinchi kartina, asarning ma’naviy-axloqiy konfliktini yanada chuqurlashtiradi va qahramonlarning ichki dunyosidagi keskin o‘zgarishlarni tasvirlaydi. Bu qism birinchi bo‘limdagi voqealar zanjirining mantiqiy davomi bo‘lib, vijdon azobi, xiyonatning oqibatlari va haqiqiy qadriyatlarning ustuvorligi mavzularini yorqin ochib beradi.

Uchinchi kartina ikkinchi kartinadagi manzara - Nozlining uyida davom etadi. Bu xonadon hali ham yuzaki hayot tarzining, o‘yin-kulgu va ichkilikbozlikning maskani.

Ekspozitsiyada daslabki kartina Nozlining zerikishidan shikoyat qilib, telefonda Karim bilan gaplashishi bilan boshlanadi. Uning “Bir o‘zim to‘rt devorning o‘rtasida o‘tiribman... hozir shunday ko‘ngilsizman. U ishda” degan so‘zlari tashqi hashamatga qaramay, uning ichki bo‘shlig‘ini, ma’naviy qashshoqligini ko‘rsatadi. Uning “Boshim ozgina og‘rib turibdi” deyishi esa o‘tgan kechagi ortiqcha ichkilikbozlikning jismoniy oqibati bo‘lsa-da, ramziy ma’noda uning hayot tarzining “og‘riqli” ekanligiga ishora. Nozlining Karim bilan “importniy” narsalar haqida gaplashishi uning moddiy narsalarga bo‘lgan ehtirosini va baxtni shu narsalarda ko‘rishini ta’kidlaydi. Musiqiy parchadagi:

“Xohlasang xohlamasang umr o‘tadi,
Yoshlikning lazzatin behuda yuborma,
Bu kunlar kelmasga badar ketadi,
Behuda o‘tsa o‘kinasan bir payt.
Yeb-ichib kiyinishda bor lazzat,
Muhabbat qizig‘i barchasidan o‘tar,
Surib davron, sayronlab haz et,

Bu dunyo bir kuni o‘tar-da ketar” satrlar Nozlining falsafasini ochib beradi - faqat hozirgi lahzadan yuzaki rohatlanish, kelajak va ma’naviy oqibatlar haqida o‘ylamaslik.

Asarda konfliktning rivojlanishi qahramonlarning quyidagi harakatlarida o‘z aksini topadi: To‘tining ma’naviy uyg‘onishi: Eshik taqillaydi va To‘ti kirib keladi. Nozlining To‘tiga “hozir sening bilan ellik grammdan tashlab yuboramiz... boshim o‘z o‘rnida emas” degan taklifi To‘tining keskin “Rahmat men ichmayman” javobi bilan to‘qnashadi. Bu To‘tining o‘zgarganini darhol ko‘rsatadi. Nozli To‘tining tashqi qiyofasidagi o‘zgarishlarga - manikyur, bo‘yoqsiz lablar, oddiy kiyim - e’tibor berib, uning “kelin bo‘lmoqchi”ligini so‘raydi. To‘ti esa “Men u yasama baxtdan qo‘l uzdim” deb javob beradi. Uning “Juginis yuragimni egallab muhabbatimni uyg‘otdi. Men o‘z baxtimni topdim. Ko‘zim endi ochildi. Chin muhabbatning nima ekanini endi bildim” deb ta’riflashi To‘tining ma’naviy transformatsiyasini tasdiqlaydi. U kran haydovchisi bo‘lish istagini bildirishi, mehnat va halollikni tanlaganini ko‘rsatadi. Nozli esa buni masxara qilib, “Sen aqldan ozgan ekansan. Umr odamga bir marta beriladi, uni qiziqarli va tomosha bilan o‘tkazish kerak” deydi.

Vijdonsizlik va oqibatlar: To‘tining asl maqsadi pulni qaytarib olish va Juginisning ustidan qo‘zg‘atilgan jinoiy ishni to‘xtatishga Nozlining yordamini so‘rash edi. To‘ti Nozliga Odilbek bilan birga Juginisdan 100 000 000 so‘mlik hujjatga mast qilib qo‘l qo‘ydirganliklarini aytadi. Nozli bu haqda bilmasligini da’vo qilsa ham, To‘ti uning bu jinoyatga aloqadorligini yuziga soladi: “Kiygan po‘stinlaring, kundalik huzur-halovat kechalaring, qiziqarli turmushlaring uchun Juginis hisob berishi kerakmi?” To‘ti Nozlining vijdonsizligini, faqat o‘z boshining omonligini o‘ylayotganini fosh etadi: “Senda mehribon yurak, odamgarchilik belgisidan hech narsa qolmabdi. O‘z qora boshlaringizning omonligini o‘ylaysiz. Ammo boshqalarni chuqur o‘yga solib, halol odamlarni bulg‘agingiz keladi”. To‘tining “Agar Juginisga bir narsa bo‘la qolsa, meni ayaydi deb o‘ylama. Odilbek ikkingizning yuz pardalaringizni yirtib tashlayman. Kim ekanligingizni tanitaman. Tushundingmi?” degan tahdidi, adolatga bo‘lgan ishonchining qanchalik kuchli ekanini ko‘rsatadi. Bu esa Nozliga qattiq zarba beradi.

Oyxonning xaloskorligi: Oyxon Odilbekka to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatishga harakat qilib, Jamilaning muvaffaqiyatlarini aytadi va uni o‘z oilasiga qaytishga undaydi: “Adashganning aybi yo‘q, qaytib uyingni topgandan so‘ng. O‘z bolangga, o‘z uyingga qaytsang bo‘lmaydimi”. Odilbekning “Vaqtim bo‘lmadi” deb javob berishi va bolani rad etishi uning tubanlashganligini ko‘rsatadi. Oyxon Odilbekni “Quzg‘un” deb atashi va “Men sening opang emasman, tiling kesilgur” deya uning yuziga qaramasligi uning axloqiy hukmini beradi. Oyxonning qahr-g‘azabi va uning kuchli so‘zlari Odilbekning ichki dunyosida o‘zgarishlarga turtki bo‘ladi.

Asar kulminatsiya nuqtasi: Kartina so‘nggida Odilbek va Nozli Karim bilan ichkilik ichib, yuzaki hayotdan “lazzat” olayotgan bir paytda, Odilbekning telefon qo‘ng‘irog‘i keladi. U Juginisning o‘zini osib qo‘yganini eshitadi.

Odilbek: “Nozli, Juginis o‘zini o‘zi osibdi.”

Nozli: (Hayratlanib) “Qanday?”

Odilbek: (Nima bo‘layotganini endi tushunib) “Ha juxa. (ularga qarab yuradi, stolga kelib vinodan quyib, ichib yuborib vazmin) Yo‘qol! Yo‘qol deyapman! (Nozli Odilbekka vahimali qaraydi.)” Bu sahna asarning birinchi bo‘limidagi eng keskin nuqtadir. Juginisning o‘limi, uning vijdon azobi va adolatsizlikka chiday olmaganligining oqibati bo‘lib, Odilbek va Nozlining vijdonsiz qilmishlarining bevosita natijasidir. Odilbekning vahima bilan “Yo‘qol!” deb baqirishi uning ichki dunyosidagi dahshatli uyg‘onishni, vijdon azobining kuchini ko‘rsatadi. Nozlining vahimali qarashi esa uning ham dahshatga tushganini anglatadi. Bu lahza, o‘yin-kulgu va hashamatga to‘la yuzaki hayotning orqasida yotgan qorong‘ulikni, qahramonlarning jinoyatining og‘irligini yorqin tasvirlaydi.

Uchinchi kartina Juginisning o‘limi bilan yakunlanadi, bu esa Odilbek va Nozlining yuzaki hayotining butunlay barbod bo‘lishi ramzidir. Garchi dramaning birinchi bo‘limi shu bilan tugasa ham, bu voqea ularning kelajakdagi taqdiriga, ayniqsa Odilbekning keyingi harakatlariga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Juginisning o‘limi ular uchun qochib bo‘lmas haqiqatga aylangan vijdon azobining boshlanishi bo‘lib xizmat qiladi. Bu yakun, adolatsizlik va vijdonsizlikning qanday og‘ir oqibatlarga olib kelishini ko‘rsatadi va tomoshabinni keyingi bo‘limda qahramonlar qanday javobgarlikka tortilishi, ularning qanday o‘zgarishi haqida o‘ylashga undaydi. Drama insoniy qadriyatlarni oyoqosti qilishning shafqatsiz oqibatlarini ko‘rsatib, yuksak ma’naviyat va adolatning ustuvorligini ta’kidlaydi.

“Vijdon” musiqali dramasining uchinchi kartinasi konfliktning yanada chuqurlashuvi, qahramonlar xarakteridagi keskin o‘zgarishlar va vijdonsizlikning og‘ir oqibatlarini mahorat bilan tasvirlaydi. To‘ti va Oyxonning so‘zlari orqali halollik va ma’naviyatning ulug‘vorligi ko‘rsatilsa, Nozli va Odilbekning harakatlari yuzaki hayotning bo‘shligi va uning fojialarini ochib beradi. Juginisning o‘limi - bu, asarning asosiy g‘oyasini, ya’ni vijdonning inson hayotidagi eng oliy mezon ekanligini tasdiqlovchi dramatik nuqta.

“Vijdon” musiqali dramasining uchinchi akti, xususan, to‘rtinchi ko‘rinish, asarning yakuniy nuqtasi bo‘lib, qahramonlarning taqdirini hal qiladi va dramaning asosiy g‘oyasini to‘liq ochib beradi. Bu sahna vijdonning g‘alabasi, ma’naviy poklanish va hayotning haqiqiy qadriyatlari haqidagi umumiy xulosani taqdim etadi. To‘rtinchi ko‘rinish birinchi kartinadagi ko‘rinish - Jamilaning uyida boshlanadi, bu esa boshlanish nuqtasiga qaytish, ammo yangi ma’no bilan qaytish ramzidir. Sahna Jamilaning o‘g‘li Ahmadjonning tug‘ilgan kuni tantanasi uchun qilinayotgan tayyorgarliklar bilan boshlanadi.

Jamila o‘zining hayotiy yutuqlaridan quvonib, stolga vino qo‘yadi va Ahmadjon uchun sovg‘ani (Oyxonning sovg‘asi – R.A.) o‘qiydi. Uning “Qimmatli Ahmadjonga! (kuladi takrorlab) xuddi katta odamday ko‘rib yozadi-ya! Ukam, sen ham uchga chiqib qolding...” degan so‘zlari Jamilaning yangi hayotga bo‘lgan umidini, onalik baxtini his qilishini ko‘rsatadi. Uning stolni o‘z yaqinlari – Sobir, Mariya va Kenes (ular kelmasligidan xabar topgan bo‘lsa-da) uchun tayyorlashi, oila va do‘stlikning uning hayotidagi muhim o‘rnini ko‘rsatadi. Odilbekning suratini olib kelib, avval uni stolga qo‘ymoqchi bo‘lishi, ammo keyin “Yo‘q, sen bu yerda o‘tirmaysan Odilbek. Ikki yildan beri bolangning tug‘ilgan kunini ham unutding” deb uni chetga surib qo‘yishi, Jamilaning unga bo‘lgan umidining so‘ngani, ammo hali ham xotiralar bilan kurashayotganini ko‘rsatadi. Jamilaning qo‘shig‘i:

“Qirli so‘qmoq yo‘llaring bor buralib,
Muhabbating to‘riga men o‘ralgan.
Uch yil bo‘ldi suyukli yor ketgali,
Chekkan nolam yetmadimi hali unga” - uning ichki kechinmalarini, sog‘inch va armonini ifodalaydi. Shuningdek, “Uyg‘onganimga xursandman” iborasi Jamilaning yorqin kelajakka intilayotganini ko‘rsatadi.

Konfliktning rivojlanishida Jamilaning yutuqlari va qat’iyati muhim ahamiyat kasb etadi. Sobirning kirib kelishi va Jamilaning “Ahmadjonning tug‘ilgan kuni bilan tabriklayman” deyishi, o‘z sovg‘alarini berishi

ularning do‘stligini mustahkamlaydi. Sobir Jamilaning “5” bahoga institutni bitirganligini va davlat stipendiyasi olganini aytib, uni ilmga qaytishga undaydi. Jamilaning avvaliga o‘qishni tashlashga qaror qilgani, ammo Sobirning “qirqi o‘tib biri qolganda o‘qishni tashlab ilmni savdoga almashtirish xiyonat emasmi?” degan so‘zlari uning fikrini o‘zgartiradi. Bu Jamila xarakterining yuksakligi, uning ilm va ma’rifatga bo‘lgan hurmatini ko‘rsatadi.

Odilbekning sudlanishi xabari: Oyxonning kirib kelishi va Odilbekning sudlanayotganini aytishi (“Bugun uni sudlamoqchi”) konfliktni yangi bosqichga olib chiqadi. Jamilaning dastlabki reaksiyasi - “Mening Ahmadjonimning otasinimi? Yo‘q, men sudga borishim kerak... Balki mening yordamim kerak bo‘lar!” - uning ichki ma’naviy pokligini, hatto xoin eriga nisbatan ham insoniylik va rahm-shafqat hissini saqlab qolganini ko‘rsatadi. Uning “Uning gunohi yo‘q, adashgan, aldangan deyman” deyishi, uning kechiruvchanligini, biroq bu hali so‘nggi qaror emasligini ham bildiradi. Biroq, Oyxonning uni to‘xtatib, “Soddadil. Bag‘ringdan qaytishing tez bo‘lar” degan so‘zlari, Jamilaning bu harakati oddiy soddalik emas, balki chuqur insoniy his-tuyg‘ularning namoyoni ekanligini ta’kidlaydi.

Sobirning muhabbati: Jamila sudga ketishi bilan Sobirning yig‘lab, Jamilaga bo‘lgan muhabbatini duzda dutor chertib ifodalashi (“Muhabbatning og‘ir toshini orqalab, Hali yurman boshqani sevsang ham jonim. Yurak o‘t alangasi yonadi lovlab, Shunda ham hech narsa sezmaysan also”) tomoshabinga uning sadoqati va Jamilaga bo‘lgan samimiy hislarini yetkazadi. Oyxonning “Jamilani yaxshi ko‘rasanmi?” degan savoliga Sobirning “- Sevaman...” degan javobi uning sevgisining chuqurligini ko‘rsatadi. Sobirning “Jamila mening yuragimning yorug‘ yulduzi, undan boshqa hech bir ayol ko‘ksimga quyosh tegib, gul o‘stira olmaydi. Men yuragim orzu qilgan muhabbatimni kutaman, umrim tugaguncha kutaman” degan so‘zlari uning halol va sadoqatli muhabbatining yorqin timsolidir.

Asar kulminatsiyasida Jamilaning sudga borib, qisqa vaqt ichida qaytishi (“Sud keyinga qoldirildi”) dramaning keskinligini oshiradi. Sobirning Jamilaga o‘z muhabbatini ochmoqchi bo‘lishi (“Jamila, men sizga bir gap aytmoqchi edim...”) va Jamilaning uning gapini bo‘lib, “Aytmay qo‘ya qol Sobir? Meni sevishingni sezib yuribman... Lekin shu kungacha boshqasini o‘ylab keldim” deb javob berishi, munosabatlardagi yangi keskinlikni yaratadi. Sobirning “Meni faqat achinganingdan yaxshi ko‘rganing yetarli emas. Ikki yurak tori bir ovoz bermasa, birga urmasa unday turmushdan ne ma’no bo‘ladi... Chin muhabbatingiz uyg‘onguncha, menga atalgan yuragingizning bahori kelib guli ochilguncha kutaman. Yasama muhabbat bilan yasangim kelmaydi Jamila” degan so‘zlari uning muhabbatining chinakamligini va yasama baxtga rozi emasligini ta’kidlaydi. Bu, Sobirning ma’naviy jihatdan Jamilaga loyiq ekanligini ko‘rsatuvchi muhim lahzadir.

Musiqiy dramada yechim (pyesa yakuni) quyidagicha beriladi: Odilbekning qaytishi va Jamilaning rad etishi: Manzaraning asosiy kulminatsiyasi Odilbekning Jamilaning uyiga qaytib kelishi va o‘z xatolarini tan olishidir. U Jamila oldida tiz cho‘kib, “Jamila, qoqilgan odamga qo‘l berib, yordam berish har kimning burchi emasmi? Yaxshi meni kechirmay qo‘ya qol, lekin ana bola uchun kechirmaysanmi?” deb yig‘lab yalinadi. Odilbek o‘zining Nozli tomonidan aldanganligini (“U mening hayotimni zulmatga aylantirib, shunday ahvolga tushirdi”) va Karimning ham jinoyatda ayblanayotganini aytadi. Jamila uning barcha gaplarini rad etib, “Sen qaysi yuz bilan kelding. Achinadi, kechiradi degan hayol bilanmi? Yo‘q, Adilbek, sen meni bolam bilan tashlab ketib, ko‘z yoshlarimizni to‘kib, yuragimizni qonga bo‘yading, ortimizdan birorta xabar olmading... Sen esa odamga o‘xshagan soyasan. Endi chiq uydan” deya uni uyidan haydaydi. Uning “Hozir ham sen puxtalik bilan aldab turibsan, o‘zingga qara, ko‘zingda yosh yo‘qku. Sening nima uchun bu uyga kelganingga endi tushundim. Panalashga joy topolmay kelib turibsan. Yo‘q, u o‘ying bo‘lmaydi. Ket!” degan so‘zlari Jamilaning naqadar aqlli, o‘tkir zehnli va qat’iyatli ekanligini, aldovga uchmasligini ko‘rsatadi. Bu, Odilbekning ichki o‘zgarishi samimiy emas, balki faqat qiyin vaziyatga tushib qolgani uchun sodir bo‘lganini ifodalaydi.

Odilbek ketganidan so‘ng, Sobir Jamilaga Juginisning tergovdan oqlanib chiqqanini va To‘ti bilan birga uni tabriklashga kelayotganini xabar qiladi. Bu, asardagi adolatning qaror topishi va yaxshilikning g‘alaba qozonishiga ishora. Dramaning yakuniy sahnasi Jamilaning Sobir bilan Ahmadjonning tug‘ilgan kunini nishonlashga tayyorlanishi, Sobirning uni institutni bitirganligi bilan tabriklashi va nihoyat, Odilbekning “Jamila!” degan ovozini eshitib, Jamilaning “Odilbek! Odilbek!” deb tashqariga yugurib chiqib ketishi bilan yakunlanadi. Garchi Jamila Odilbekni tashqariga chiqib chaqirsa-da, bu uning uni kechirganini anglatmaydi, balki dramaning ochiq yakuni, tomoshabinning o‘z xulosasini chiqarishiga imkon beradi. Ehtimol, Jamila hali ham insoniylikdan kelib chiqib, uning holidan xabar olishga yugurgan, yoki uning

ahvolini bilish uchun chiqqan. Asar Odilbekning yig‘layotganiga qaramay, uning soxta pushaymonligini ko‘rsatganligi sababli, Jamila uni kechirgan deb aytish qiyin. Ammo uning chiqib ketishi, asarga chuqur ma’no beradi.

Xulosa qilib aytganda “Vijdon” musiqali dramasi insoniy qadriyatlar, vijdon azobi, oilaviy munosabatlar va moddiy boyliklarga berilishning oqibatlari kabi dolzarb mavzularni chuqur tahlil etadi. Asar tomoshabinni chuqur fikrlashga undaydi va ma’naviy tanlovlar oldida turgan insonni ko‘rsatadi.

Vijdonning g‘alabasi: Asarning asosiy g‘oyasi - vijdonning so‘zsiz hukmronligi va uning inson hayotidagi eng oliy mezon ekanligi. Odilbek va Nozlining yuzaki baxt ortidan quvishi ularni oxir-oqibat tubanlikka, yolg‘izlikka va vijdon azobiga olib keladi. Aksincha, Jamila, Sabir, To‘ti va Oyxon kabi qahramonlar o‘zlarining ma’naviy qadriyatlari, halollik va do‘stlikka bo‘lgan sadoqatlari tufayli baxt va tinchlik topadilar. Juginisning oqlanishi ham adolatning qaror topishi va vijdonning g‘alabasi ramzi.

“Vijdon” musiqali dramasi chuqur ma’no va ta’sirchan ijroga ega bo‘lib, tomoshabinni o‘zining ichki dunyosiga nazar solishga, hayotiy qadriyatlarni qayta ko‘rib chiqishga undaydi. Ushbu asar o‘zining dolzarb mavzulari, yorqin obrazlari va dramatik yechimi bilan ma’naviy-axloqiy yo‘nalishdagi muhim pyesa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Vijdon” musiqali dramasining pyesa qolyozmasi.
2. Aymbetov Q. Qaraqalpaq sovet dramaturgiyasınıń tariyxınan ocherkler.- Nókis: “Qaraqalpaq mámleket baspası”, 1963.
3. Bayandiyev T. Karakalpakskiy teatr. – Tashkent: “Fan”, 1971.
4. Bayandiyev T. Qoraqalpoq teatri tarixi. – Toshkent: “Fan va texnologiyalar markazi”, 2011.

REZYUME. Ushbu maqolada qoraqalpoq musiqali dramasi san’atining o‘ziga xos xususiyatlari, xususan, unda hayotiy voqealarning badiiy ifodalanishi “Vijdon” musiqali dramasi misolida tahlil qilingan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье на примере музыкальной драмы "Виждон" проанализированы особенности искусства каракалпакской музыкальной драмы, в частности, художественное изображение в ней жизненных событий.

SUMMARY. In this article, the specific features of the art of Karakalpak musical drama, in particular, the artistic expression of life events in it, are analyzed using the example of the musical drama “Vijdon”.

ШЫҒЫС АЛЫМЛАРЫНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ЕМЛЕЎ ҲАҚҚЫНДАҒЫ КӨЗҚАРАСЛАРЫ

Балтаниязов Сарсенбай Айтмуратович – *профессор*
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: табобат, мусиқа, оҳанг, руҳий таъсир, аллома, шифо, анъана, куй қўшиқ.
Ключевые слова: Медицина, музыка, тон, душевное воздействие, мыслитель, лечения, традиция, песня.
Key words: medicine, music, scholar, tradition, harmony, emotional influence, recovery, melody song.

Шығыс медицинасында тәўиплер наўқасларды дәрилик өсимликлер, ҳайўан ағзалары, түрли минераллар ҳәм де шыпалы суўлар, дузлар менен емлеў усылларынан кең пайдаланған. Тәўиплер емлеў дәрилериниң тәбийийлиги, зыянсызлығы ҳәм басқа кеселликлерди қозғамаўына үлкен итибар қаратқан. Бирақ, инсанда физикалық кеселликлер менен бир қатарда руўхый, ақылый кеселликлер де гүзетилген, бундай кеселликлерди емлеўде шығыс медицинасы ўәкиллери музыкадан кең пайдаланған.

Әййемги заманлардан берли тәўиплер наўқасларды музыка, қосық, аяқ ойынлары менен емлеп келген. Бундай усыл тек ғана бизде емес, ал барлық халықлар медицинасында бар. Мәселен, әййемги Мысыр тәўиплери наўқасларды сес жәрдеминде емлеў бойынша жақсы нәтийжелерге ерискен. Қытайлы тәўиплер болса наўқастың кеселлигине қарап оларға музыкалық терапияның бирден-бир дәри-дәрманы намақосықлардан пайдаланыўды усыныс еткен [6]. Усы жерде ҳәр бир миллеттиң дүнья көз қарасы, менталитети, диний ҳәм әдеп-икрамлылық қәдириятлары және хожалық турмыс тәризи тийкарында өзиниң миллий музыкасы қәлиплесетуғынын атап өтиў